

# fritt val val fritt

## ATT MÖTA BRUKARNAS RÄTT TILL ÖKADE VALMÖJLIGHETER AV HJÄLPMEDEL

Rapport från sju arbetskonferenser för förskrivare inom  
projektet Fritt val av hjälpmedel



I.G.O-R

Stockholm 30 mars 2009

Författare: Anders Karlsson, I.G.O-R

Layout: Johanna Grönkvist

Konferenserna utfördes i samarbete med Kronobergs, Stockholms och Sörmlands landsting.

Dokumentationen finns att ladda ned på [www.ltkronoberg.se/frittval](http://www.ltkronoberg.se/frittval).

## Innehåll

1. Sammanfattning	5
2. Bakgrund	5
3. Arbetskonferensernas syfte, metod och omfattning	5
4. Arbetskonferensernas deltagare	6
5. Arbetskonferensernas innehåll	7
5.1 Vad innebär fritt val av hjälpmedel?	7
5.2 Valfrihet en samhällsförändring	7
5.3 Brukarnas inflytande och ansvar	8
5.4 Professionens utveckling och metodval	10

---



# Rapport från sju arbetskonferenser inom projekt Fritt val av hjälpmedel

## ”Att möta brukarnas rätt till ökade valmöjligheter av hjälpmedel”

### 1. Sammanfattning

Projektet Fritt val av hjälpmedel har bjudit in till sju arbetskonferenser för förskrivare av hjälpmedel. Konferenserna har syftat till att förbereda förskrivarna på att möta brukares möjlighet att genomföra fritt val av hjälpmedel. Förskrivarna har fått tillfälle att reflektera över vilka effekter det fria valet av hjälpmedel kan innebära för brukarinflytandet och hur det kan komma att påverka brukarnas ansvar för sina egna hjälpmedel. Förskrivarna har också fått reflektera över vad det fria valet kan betyda för den egna yrkesrollen och hur de kan bemöta brukare som vill välja själva. Totalt har 173 förskrivare deltagit i utvecklingsatsningen.

### 2. Bakgrund

Under 2008-2009 genomförs en försöksverksamhet i tre landsting i syfte att prova fritt val av hjälpmedel för brukare bosatta i Stockholms, Kronobergs och Sörmlands län. Avsikten är att försöket ska vara så brett och fullskaligt som möjligt. Varje landsting har skapat en projektorganisation för att kunna driva och följa upp respektive försöksverksamhet.

Hjälpmedelsinstitutet (HI) har av regeringen fått uppdraget att samordna, sprida information och utvärdera försöksverksamheten kring fritt val av hjälpmedel.

I denna rapport beskrivs och analyseras arbetskonferenser med rubriken ”Att möta brukarnas rätt till ökade valmöjligheter av hjälpmedel” som har genomförts i de tre försökslandstingen. Rapporten utgör ett underlag för projektledarna i deras arbete med att successivt prova och utveckla försöksverksamheten och bidra till slutrapporten som skall redovisas till regeringen den 1 mars 2010.

### 3. Arbetskonferensernas syfte, metod och omfattning

Det har genomförts sju arbetskonferenser. Landstingen i Kronoberg och Sörmland har arrangerat två konferenser vardera och Stockholms läns landsting har arrangerat tre konferenser. De sju arbetskonferenserna har genomförts under tidsperioden 10 november 2008 – 12 december 2008. Arbetskonferenserna har varit heldagskonferenser och antalet deltagare i Kronoberg har varit 35 förskrivare och i Sörmland har 53 förskrivare deltagit. I Stockholm hade konferenserna totalt 85 deltagare.

Syftet med arbetskonferenserna har varit att förskrivare ska ha fått möjlighet att undersöka vilka effekter det fria valet skulle kunna innebära för brukarnas inflytande och den egna yrkesrollen. Det har också givits möjlighet för förskrivarna att reflektera över olika förhållningssätt, bemötande och arbetsmetoder som kan underlätta brukarnas fria val.

Metodiken i de genomförda arbetskonferenser har arbetats fram tillsammans med projektledarna, representanter från HI, brukarrepresentant och konsulter från I.G.O-R. Metodiken har haft som utgångspunkt att undersöka frågeställningar som utgått från regeringens mål med projekt Fritt val av hjälpmedel och från behov av kompetensutveckling som förskrivare framlagt i olika arbetsgrupper inom de tre försökslandstingen.

Upplägget under konferensdagarna med förskrivarna i samtliga försökslandsting har varit följande:

Initialt under konferensdagarna har projektledarna beskrivit projekt Fritt val av hjälpmedel och vad som ska prövas under försöksperioden. HIs representant har belyst den utvärdering som ska genomföras under projekttiden. Därefter har förskrivarna fått möjlighet att sätta sin yrkesrolls utveckling i ett samhällsperspektiv utifrån ett historiskt, nutids- och framtidsperspektiv. Förskrivarna har sedan fått tillfälle att reflektera över hur brukarinflytandet kan stärkas och hur professionen kan bemöta brukare som vill göra sina egna val och som vill ta ett större ansvar för sina hjälpmedel. Som ett moment under konferensen har resultaten från fokusgrupper för brukare redovisats och en brukarrepresentant har berättat om sina erfarenheter av att göra olika val som brukare och hur samarbetet med förskrivare fungerat.

Det är främst två delar av yrkesrollen som behandlats under konferensdagarna. Det har handlat dels om hur förhållningssätt och metodik kan utvecklas och dels om en mängd olika praktiska frågor som byggt på förskrivarnas egna reflektioner över hur det fria valet ska hanteras samt hur regelverk och lagstiftning kan komma att tillämpas.

I.G.O-Rs konsulter har haft ansvar för att leda och dokumentera konferenserna. Metodiken har byggt på dialog, reflektioner i mindre och större grupper. Varje delmoment under konferensdagarna har inletts av någon av konferensledarna. Gruppsamtal i mindre grupper har sammanfattats i storgrupp för att överföra erfarenheter och lärdomar.

#### **4. Arbetskonferensernas deltagare**

Arbetskonferenserna har lockat deltagare från många olika verksamhetsområden t. ex. vuxen- och barnhabilitering, vårdcentraler, äldrehabiliteringsteam, dagvård, hjälpmedelscentraler, paramedicinska enheter, rehabiliteringsenheter, neurorehabilitering, sjukgymnastikenheter, syncentraler, reumatologienhet, barn- och ungdomskliniker, kommunikationscenter. Deltagarna har kommit från verksamheter inom landsting, kommuner och privata företag.

Majoriteten av deltagarna under arbetskonferenserna har varit anställda som arbetsterapeuter, sjukgymnaster och hjälpmedelskonsulenter. Utöver dessa yrkesgrupper har synpedagoger, logopedier och sjuksköterskor deltagit. Sju deltagare har chefsuppdrag.

## 5. Arbetskonferensernas innehåll

Arbetskonferenserna har innehållit följande huvudmoment:

- Vad innebär fritt val av hjälpmedel?
- Valfrihet - en samhällsförändring
- Brukarnas inflytande och ansvar
- Professionens utveckling och metodval

Nedan redogörs för huvudmomenten och de reflektioner som framkommit under konferensdagarna.

### 5.1 Vad innebär fritt val av hjälpmedel?

Projektledaren inom respektive landsting har initialt under konferenserna beskrivit vad fritt val av hjälpmedel syftat till och hur arbetet så här långt fortskridit. Det har varit ett viktigt moment i varje konferens eftersom det skapat en gemensam ram för deltagarna. Huvudbudskapen från projektledarna har varit att varje förskrivares insats behövs för att det skulle kunna bli så många fria val av hjälpmedel som möjligt och att försöksverksamheten skulle kunna pröva arbetssätt som underlättar brukarnas fria val av hjälpmedel.

Projektledarna har också betonat att detta arbete varit en del i de strävanden som funnits att öka brukarinflytandet. Ett annat viktigt budskap har varit att förskrivarna under arbetskonferenserna kommer att få möjligheter till fördjupad reflektion över vad denna förändring kan komma att innebära yrkesmässigt och möjlighet att påverka utformningen av försöksprojektet.

### 5.2 Valfrihet en samhällsförändring

Ett avsnitt av konferenserna har ägnats åt att belysa den samhällsförändring som skett sedan början 1990-talet inom den offentligfinansierade sektorn och att det på område efter område införts friare val för medborgare inom t ex grundskolan, förskolan, gymnasiet, personlig assistans, vårdcentraler och hemtjänst för äldre. Valmöjligheterna har också ökat inom flera områden där det tidigare varit monopol eller en strikt reglering som inom exempelvis telefoni och energi. Deltagarna har fått tillfälle att reflektera över vad det fria valet innebär för den enskilde och att det nu blivit dags för personer med funktionsnedsättning att få rätt att bestämma över sina egna hjälpmedel. Ett exempel på reflektion som gjorts har varit att valfrihet ställer större krav på brukaren, eftersom man behöver ha god självkänedom och kunna ta ställning till vad som är viktigt och vad som passar den enskilde. Det blir en viktig del i att bli mera självständig. Det har varit flera av de deltagande förskrivarna som menat att denna reform sannolikt blir för ett fåtal, d v s de som har förmågan att välja.

En fråga som diskuterats lite djupare i samband med denna samhällsanalys har varit

*Vad finns det för fördelar och nackdelar med det fria valet av hjälpmedel?*

Vanliga fördelar som lyfts fram av förskrivarna har varit nöjdare brukare, ökad delaktighet och ansvar för brukare, snabbare produktutveckling, större utbud, ökad kännedom om kostnader och priser, billigare hjälpmedel, större tillgänglighet,

tydligare förskrivarroll, starkare koppling mellan brukaren och hjälpmedelstillverkaren och företag, som kommer att driva på utvecklingen att göra hjälpmedel mer tillgängliga.

Nackdelar som diskuterats har varit att det kommer att innebära mera arbete för förskrivare, ökade kostnader för landsting och kommuner, oklart ansvar för förskrivaren, oklart hur det blir med service och reparationer av hjälpmedel som ägs av brukaren själv. De brukare som har god ekonomi kan göra flera val och det kan leda till ökad orättvisa mellan de brukare som har större ekonomiska resurser i förhållande till de brukare som har sämre ekonomi. Återanvändning av hjälpmedel kommer att minska och det kommer att ge ökad miljöpåverkan. Marknadsföringen kommer att bli intensivare och rikta in sig på att påverka den enskilde brukaren.

Konferensernas deltagare har konstaterat att reformer inom andra samhällstjänster där fria valet införts har lett till aktivare medborgare och ökat ansvarstagande för de egna valen. Samtidigt har människors olika livsval skapat en ökad press hos många medborgare att försöka hitta och välja det optimala, att exempelvis finna och välja den optimala skolan eller den optimala förskolan för sina barn. Som förälder vill man ha det allra bästa för sina barn och det gör att valmöjligheterna i sig ökar pressen på medborgaren.

### 5.3 Brukarnas inflytande och ansvar

I ett kortare historiskt perspektiv från 1970-talet var brukarnas inflytande över sina personliga hjälpmedel låg och behoven av hjälpmedel bedömdes i första hand utifrån att vissa diagnoser kopplats till personens funktionsnedsättningar. När brukaren fått en diagnos fick man vissa hjälpmedel med ledning av diagnosens symptombild och eventuella komplikationer. Dessutom kunde man få förskrivet vissa hushållsmaskiner t. ex. matberedare och symaskin. Under de senaste 20 åren har t.ex. lagstiftning, värderingsförändringar, handikappidrottens popularitet, teknisk utveckling och bättre behovskartläggningar gjort att brukarnas synpunkter tagits mer tillvara. Det finns också faktorer som motverkat brukarinflytandet under de senaste 15 åren såsom centrala upphandlingar av hjälpmedel och gemensamma regler vid förskrivning av hjälpmedel. Det har bl.a. lett till att landstingets sortiment innehållit få valmöjligheter och förskrivarnas arbetsmetoder blivit alltmer reglerade och lämnat lite utrymme till individuella lösningar.

Förskrivarna har under konferenserna konstaterat att det fria valet av hjälpmedel i framtiden kan komma att bli en del i att stärka brukarnas inflytande. Det har dock varit delade meningar om hur stora effekter det fria valet kommer att ge och att det sannolikt är en liten grupp av brukare som kommer att använda sig av fritt val. Många av förskrivarna har åsikten att denna reform i första hand är bra för de brukare som inte är nöjda med de hjälpmedel som finns upphandlat i dagsläget eller som har specifika krav på sina hjälpmedel vad beträffar modell, funktion och utseende.

Flera av förskrivarna har menat att det redan finns valmöjligheter för brukare

och att personliga behov kan tillgodoses med nuvarande system. Andra har uttryckt tilltro till att denna reform kan öppna möjligheter att ge brukaren ökat inflytande över ett viktigt område i hans/hennes liv, nämligen hjälpmedlen. En annan aspekt som förskrivarna diskuterat har varit att brukarna kommer att få större insyn i hur förskrivaren bedömer och prioriterar och varför vissa hjälpmedelslösningar rekommenderas före andra. Det borde leda till att brukaren får tillgång till professionens kompetens på ett annat sätt än idag och att den dialogen i sig kan leda till bättre hjälpmedelslösningar för den enskilde.

Under ett avsnitt i konferensen beskrev brukarrepresentanten sina erfarenheter av att vara rörelsehindrad och beroende av olika typer av hjälpmedel. Enligt utvärderingarna av konferenserna så har denna berättelse varit betydelsefull och flera av förskrivarna har särskilt nämnt att brukarens egen berättelse berört dem och gett röst åt brukarens vilja och förmåga att bestämma över sina hjälpmedel och vad som är bäst för varje individ. En av berättelserna belyser hur olika man som brukare blir bemött beroende på vilket hjälpmedel som ska förskrivas. När en bil skall handikappanpassas sker det enligt vissa bedömningar och regler och därefter får brukaren själv ta ansvar för att i dialog med företaget som genomför anpassningen utrusta bilen på ett optimalt sätt. Därefter kan brukaren köra direkt från bilföretaget ut i trafiken. Ett annat exempel handlar om att en duschpall ska förskrivas och då måste det ske enligt behovsbedömning och procedur och om man vill göra ett fritt val så behöver också förskrivaren bedöma om man är kompetent att välja detta hjälpmedel utanför landstingets/kommunens sortiment eller prestanda. Det ger helt olika signaler om vad brukaren är kompetent att fatta beslut om i sitt eget liv.

Brukarnas inflytande på hjälpmedelsproducenter och leverantörer kommer att stärkas enligt förskrivarna. Att brukarna blir kunder med pengar i form av rekvisition kommer att innebära att brukarna blir viktigare för producenterna/leverantörerna. En ökad dialog mellan producent och brukare borde leda till att brukarnas synpunkter kommer fram i större utsträckning än idag då det mesta går via upphandlingar och avtal.

Att det fria valet kommer att påverka brukarnas ansvar blev under konferensdagarna tydligt för förskrivarna. Brukarnas fria val skapar större ansvar för brukaren genom att hjälpmedlet ägs av brukaren. Brukaren kan själv bestämma hur hjälpmedlet ska inhandlas, vad som ska inhandlas utifrån behovsbedömningen och hur service och underhåll ska gå till. Det blir ett eget ansvar att vårda och successivt hitta möjligheter med det egna hjälpmedlet. Många av förskrivarna ser det som positivt att brukarna tar ett större ansvar, men uttrycker samtidigt en viss skepsis eftersom det kan bli krångligare för brukarna. Förskrivarnas uppföljningsansvar kommer vid fritt val att omfatta själva egenvårdsbeslutet och huruvida målsättningen med rehabiliteringsprocessen uppnåtts.

Inflytande och ansvar för brukaren kommer enligt förskrivarna att fortsätta att stärkas i framtiden. Det behövs vissa förutsättningar så att det kan bli bättre för brukaren som väljer fritt val. Några sådana förutsättningar är:

- Visningsplatser/butiker där brukarna kan få uppleva och prova olika hjälpmedel.

- Brett sortiment inom hjälpmedelscentralerna så att brukarna får en trygg och långsiktig hjälpmedelsförsörjning baserad på den offentliga finansieringen inom hälso- och sjukvården
- Ökad konkurrens som tydligt visar på alternativen och priserna för brukarna
- Stöd från förskrivare genom råd, stöd och tips om vad som är viktigt i samband med olika val av hjälpmedel
- Opartisk konsumentinformation om olika produkter och tillbehör och vad som passar ihop

En generell iakttagelse under konferenserna har varit att det finns många känslor och tankar kring det fria valet av hjälpmedel och många tveksamheter om det kommer att fungera. Det har också funnits många som uttryckt att det är mycket bra med fritt val och att det är på tiden.

De tveksamheter som ändå kommit till uttryck är:

- att det är få brukare som kommer att klara av att välja själva
- att denna reform kommer att omfatta få brukare
- att det blir krångligt för brukaren
- att brukaren kanske väljer fel och att det får negativa konsekvenser
- att det blir en uppgift ytterligare för förskrivaren att bedöma om brukaren kan genomföra fritt val
- att det finns tvivel att förskrivaren har tillräckligt med tid att bistå brukaren att kunna göra ett fritt val

I utvärderingarna av konferenserna tar förskrivarna upp att det har varit bra att få ventilera sina tankar och sin eventuella oro inför denna förändring, så att brukarnas önskan och vilja att göra ett fritt val kan tillgodoses.

#### 5.4 Professionens utveckling och metodval

Under konferenserna har förskrivarna fått berätta om den utveckling som de varit med om i sina olika professioner och vad som drivit fram viktiga förändringar i förskrivarrollen. Det har under konferenserna växt fram en bild av att 1970- och 1980-talen varit en period med ganska mycket kreativitet och möjlighet att finna olika lösningar på hjälpmedelsbehov. Flera av förskrivarna har beskrivit sitt arbete som ett hantverksarbete. Förskrivarens arbete var att anpassa enkla hjälpmedel med små inställningsmöjligheter till mer personligt utformade hjälpmedel. Det gjordes genom att förändra hjälpmedlet, i vissa fall svetsa och/eller sy om hjälpmedlet, allt för att brukaren skulle få ett fungerande hjälpmedel.

Under 1980-talet blev grundutbildningarna högskolemässiga och förskrivarna utbildades i förskrivningsprocessen och rehabiliteringsmetodik. Detta ledde till en mer gemensam syn på hur hjälpmedelsbehov skulle bedömas och hur förskrivningsarbetet skulle gå till. Under 1990-talet och fram till år 2008 har upphandlingar och förskrivningsprocesser utgjort en stark styrning på hur förskrivarrollen utformats och utvecklats.

Det framkommer flera gånger under konferenserna att förskrivarutbildningarna alltför lite omfattat metodik som kan uppmuntra brukarnas valmöjligheter och självbestämmande. Det som snarare varit i fokus har varit att göra rätt bedöm-

ningar, följa upphandlingsavtal och regelverk och lägga tonvikten vid att hjälpmedlen skulle vara säkra och inte orsaka skador.

Konferenserna har möjliggjort viktiga samtal om hur brukarnas friare val kan komma att påverka förskrivarrollen. Många har reflekterat över att rollen kommer att bli mer konsultativ och rådgivande och mindre att bedöma och fatta beslut kring hjälpmedel. I praktiken skulle förskrivaren komma att arbeta mer med att:

- bistå brukaren att formulera sina behov och vad som är viktigt när hon/han ska välja hjälpmedel och kunna överblicka vilka inköpsalternativ som finns
- stödja genom att rådgöra om var information om hjälpmedel kan finnas
- stödja genom att rådgöra kring vad olika hjälpmedelsprodukter har för funktionalitet och prestanda